

alföld

IRODALMI, MŰVELŐDÉSI ÉS KRITIKAI FOLYÓIRAT

SZABÓ MAGDA 75 ÉVES:

GÖRGEY GÁBOR

KABDEBÓ LÓRÁNT

KOVÁCS SÁNDOR IVÁN

LAKATOS ISTVÁN

POMOGÁTS BÉLA

RÓNAY LÁSZLÓ ÍRÁSAI

TAMÁS ATTILA

„TÖPRENGÉS

AZ IRODALMI ÉRTÉKRŐL”

VAJDA MIHÁLY

EGY FILOZÓFUS

(LÁB)JEGYZETEI

SZÉKELY JÁNOS

EMLÉKEZETE

NEGYVENHARMADIK ÉVFOLYAM

1992/10

alföld

NEGYVENHARMADIK ÉVFOLYAM — 1992. OKTÓBER

Szabó Magda 75 éves

A Getz Corporation magyar írói életműdíj laudációja	3
Görgey Gábor: Szabó Magda mondatai	5
Várhelyi Ilona: A kavics csobbanása (Szabó Magda születésnapjára)	6
Simon Zoltán: Az életmű centruma	10
Lakatos István: Valami a képzeletről	13
Monoszló Dezső verse: Búcsú	14
Baránszky László verse: szabó magdához	15
Szabó Magda történetei a képernyőn (Zsurzs Évával beszélget Dobos Marianne)	16
Szabó Magda: Excerpta (Részletek a Régimódi történet című tévéjátékából)	21
Ferenczi László: „Szilfán halat” (Szabó Magda verseiről)	36
Rónay László: A modern esszé lehetőségei (A félistenek szomorúsága margójára)	38
Kovács Sándor Iván: Szabó Magda, a színeképelemzés mestere	44
Pomogáts Béla: Szigorúság és szeretet (Szabó Magda két regényéről)	51
Kerényi Magda: Egy pillanat és több évezred	56
Eva Haldimann: Egy huszadik századi Creusa (Szabó Magda: A pillanat — V. Horváth Károly fordítása)	60
Kabdebó Lóránt: Mértékessége: az emberi méltóság (Az összeállítást Kabdebó Lóránt szerkesztette)	63

fórum

Tamás Attila: Töprengés az irodalmi értékről (1. rész)	77
Vajda Mihály: Filozófiai (láb)jegyzetek (Bele-elegyedés egy párbeszéd-be)	86
Márkus Béla: Levelek odaátról (Székely János 1929—1992)	93

képek

Az első borítón Szabó Magda fotója. Az illusztrációk László Ákos grafikái.

*Bele-elegyedés egy párbeszéd-be*NÁDAS PÉTER • RICHARD SWARTZ: PÁRBESZÉD — NÉGY NAP
EZERKILENC SZÁZNYOLCVANKILENCBEN

1989-ben egy magyar író és egy svéd újságíró — jóbarátok — leülnek egymással beszélgetni. Bizonyára sokat beszélgettek egymással ezt megelőzően is, most azonban nemcsak úgy fecsegnek. A négynapos kimerítő beszélgetést magnón rögzítik. Miért teszik, talán maguk sem tudják. Vagy esetleg abban bíznak, hogy a most az örökkévalóság (persze valamifajta véges örökkévalóság) vagy valamiféle (fiktív) közönség előtt folytatott beszélgetésükben tisztázódik az, amit mindaddig képtelenek voltak tisztázni? Tulajdonképpen mindegy is. Sok mindenről beszélnek, asszociációik néha hirtelen egészen új irányt szabnak a kérdéseknek és feleleteknek, az egész Pár-Beszéd-et azonban mégis egy nagy kérdés viszi előre: Te svéd vagy, én magyar. Te magyar vagy, én meg svéd. Te meglehetősen régen elhagytad Svédországot, gyakorlatilag Kelet-Közép Európában telepedtél le, jöllehet nem vagy emigráns — hiszen nap mint nap tudósítasz svéd lapoknak Európának erről a fertályáról. Én soha nem is tudtam elképzelni, hogy elmenjek innen. Nem mintha ezt szeretném, de ehhez tartozom. Te biztos voltál kötődésedben. Én mintegy csak utólag reflektálok arra, hogy egyáltalában köt-e valami Svédországhoz. Nos, el tudjuk-e dönteni, így a mag-nóval hármásban összezárva, hogy mi az, ami bennünket, az újságírókat a szabad világból, aki azonban mégis valamifajta vonzalmat érzett ezek iránt a közép-európai országok iránt, s a Kelet-Közép-Európában magányába begubózott írókat, két embert, akik nagyon-nagyon közelinek érzik egymást, egymástól megkülönbözteti?

Két okos ember, hogyan kérdezhetnek maguktól ilyen — bocsánat — marhaságot? Hiszen maguk is tudják — soroljam? —, hogy az egyikük nem reprezentálja a szabad világot, a másik nem a valóságosan létező szocializmusét, hogy két ember társadalmilag szignifikánsnak tűnő különbségeit ezer más okkal is magyarázhatnánk stb., stb. Négynapos beszélgetésük mégis sokkal közelebb visz a buta, jöllehet igen fontos kérdésre adandó válaszhoz, mint ezer, akár nagyon jól elgondolt, szociológiai vizsgálat. Hogy miért fontos ez a buta kérdés? Illetve, hogy miért buta ez a fontos kérdés? Mert bizonyára vannak szignifikáns különbségek az úgynevezett szabad világ és a volt szocializmus világa polgárainak átlagos viszonyulásai¹ között, s nagyon is fontosak ezek a különbségek (hiszen jóval inkább meghatározzák a volt szocializmus országainak sanszait a szabad világgá alakulást illetően, mint nyomorult materiális helyzetük, amelyről valahogyan mégis sokkal több szó esik — ez ugyanis megfogható —), csakhogy ezek a különbségek nem írhatók körül a fenti kérdésre adott mégoly gondosan megfogalmazott válaszként sem.

A megfogalmazott válaszok — semmitmondó közhelyek. Éppen ezért derít fel két okos értelmiségi átlagos magatartásokat illetően bizonyára tökéletesen irreleváns párbeszéde mégis sokkal többet a két világ különbségéről, mint olyan „tudományos” módszerek, amelyek reprezentatív mintával dolgoznak. Meg kell, hogy mondjam, nem mindenütt. Sok a közhely.² Vagy csak én érzem

közhelynek, ha hosszasan azt fejtegetik, hogy az ott élő értelmiségi számára milyen vonzónak tűnt az itt élő értelmiség életformája, ami azután mégiscsak valami gettó istállómelegének bizonyult (*Idővel mégis bizalmatlan lettem ezekkel a beszélgetésekkel, ezzel az egész atmoszférával szemben... Hogy durván fejezzem ki magam: ezek a beszélgetések nem vezettek semmire. Ami kívülről olyan csodálatosnak látszott, az nem volt más, mint egy kényszerszövetség... az irigység, a konkurencia és a többi, szintén jelen vannak, csak éppen rejtőzködnek*) vagy ha a két rendszer és a bennük élő ember különbségét a whiskysüveg meg a lengyel vodkásüveg és a hozzájuk való viszonyulás kapcsán magyarázzuk. Hogy ugyanis az egyiket ki lehet nyitni, a másikat nem lehet kinyitni, de mi itt, mégis pontosan tudjuk, hogyan kell kinyitni azt, amit nem lehet kinyitni (megvannak ehhez az eszközeink is), tehát nem tesszük Swartz módján gyorsan félre a kinyithatatlan vodkásüveget, hogy mégis whiskyt igyunk, hanem igenis kinyitjuk, miközben szinte diadalittas érzés tölt el bennünket, hogy mi vagyunk az ügyesebbek. Közhelynek érzem, de talán csak azért, mert nagyon irigylem Nádaszt, hogy ezt ő írta meg, s nem is egy regényben, hanem itt, ebben a párbeszédben, s teoretikus összefoglalását is adta ezenközben a szocializmusnak (ami akkor fog majd végleg megszűnni, ha majd az itt gyártott üvegeket is ki lehet nyitni): *...értelmes és rendeltetésszerűen alkalmazható tárgyakat kell feltalálni, amelyekkel mégis használhatóvá tehető az értelmetlenül konstruált tárgyak.* Vagy amikor arról van szó, hogy az egy fragmentálódott világ, ez meg egy hierarchikus világ, hogy aki ott nőtt fel, az mindenképpen más, mint aki itt nőtt fel, hogy mindenhová magammal viszem a reakcióimat, amelyek húszéves koromtól lényegében változtathatatlanok. Közhelyek számomra ezek az állítások, ha így összefoglalom őket vagy éppen kiemelek „mondanivalóját” kedvéért egy-egy idézetet a szövegből; persze lehet, hogy rosszul olvasom a szöveget: elvégre ha itt mégis szépirodalomról lenne szó, akkor ez az eljárás jogosulatlan.³

Két dolgot, két epizódot szeretnék csupán kiemelni és egy kicsit körüljárni. Ezeknek olvasásakor úgy éreztem: Aha, itt sikerült nekik elkapniuk valamit. Most talán valamivel többet értek a dologból. Az egyik Richard Swartznak két korábbi, annak idején Nádaszt megdöbbenő kijelentése: *...hogy a magyaroknak nincs ízlésük. (...) nem az a bajuk, hogy rossz lenne az ízlésük, hanem egyáltalán nincs nekik semmilyen. Szó szerint ezt mondtad. Máskor meg úgy vélekedtél, hogy az általam ismert nyelvek közül a magyar lenne a legrondább. A nyelvügyet Nádas félresöpri: Amit a nyelvről mondtál, az túl sok volt és túl sok maradt, nem akceptálható. Az ízlés kérdése viszont felkelti érdeklődését: Amit ellenben az ízléssel kapcsolatban állítottál, nem utasítanám el teljesen. A jelenséget mégis inkább történeti okokra vezetném vissza, és nem föltétlenül a predestinációval magyaráznám.* A beszélgetésben azután keverednek a dolgok. Nádas végül is arra keres magyarázatot, hogy miért is nincs a magyaroknak — mint majd látjuk, magát sem veszi ki ebből — semmilyen ízlésük, Swartz sokszor emleget azonban csúnyaságot is, Budapest csúnyaságát, Magyarország csúnyaságát stb. Legyünk őszinték (azaz hogy én legyek őszinte): ezek a kijelentések nemcsak a haaföldistenkalapjamagyarországbokrétarajta lelkületű bizisten szerintem is rosszízű magyarokat lepi meg (igenis rossz az ízlésük: nem azért, mert Magyarország tetszik nekik — ha ugyan náluk ez egyáltalában jelent valamit —, hanem mert a bokrétás kalapot szeretik, azt talán tényleg!), és nemcsak Nádaszt személyesen, hanem Magyarországon, azt hiszem, min-

denkit. Nem azért, mintha ez az ország mindannyiunknak feltétlenül szép lenne. Lehet, hogy titokban sokan ugyanazt gondoljuk mint a létező vagy nem létező svéd. Hanem mert ha éppen nem tartjuk szépnek, akkor erről nem beszélünk. Nekünk ez az ország szép kellene legyen. Idézni kell még egy részletet:

— *Amikor Magyarország csúnyaságáról beszéltem, akkor ez a megfigyelésem megerősített benned valamilyen korábban már tudottat, vagy éppen azért volt megrázó, mert korábban egyáltalában nem gondoltál ilyesmire?*

— *Soha nem gondoltam semmi ilyesmire. Helyesebben gondoltam. Egy másik svéd hívta fel erre először a figyelmemet. (...)*

— *Göran Frennee.*

— *(...) Ő mondott először valami hasonlót, és nagyon hasonló, kíméletlen modorban. (...) Emlékszel, fenn lakott a várban, valamilyen fogadáson ismerkedtünk meg, és meghívott magához vacsorára. Nyári este volt, iszonyú meleg, nyitva voltak az ablakok, nyitva az erkély ajtaja, s amint megérkeztem hozzá, beszélgetve kiléptünk az erkélyre. Alattunk zúgott a város, a sötét Dunán fények tükröződtek, ki volt világítva a Parlament. Valamilyen nagyon jó érzés fogott el, s kifejezetten miatta. Örültem, hogy ez a rokonszenves idegen ember a városnak ezen a kiválasztott pontján lakik, s azt a szépséget birtokolja, ami az én otthonom és az én szülővárosom. Ez a lokálpatrióta adakozó büszkesége. Ezzel az érzéssel fordultam hozzá, csevegő hanghordozással, de mégis olyanra sikerült a mondatom, mint valami felkiáltás, hogy ez aztán igazán szép. Elámulva nézett vissza rám. Már mi lenne szép? Hogy a kivilágított Parlament, meg a Duna, meg ezek a fények, mindez ne lenne szép? Erre azt válaszolta, hogy igen, egy folyó elvileg nem lehet csúnya, ez az épület azonban kifejezetten és határozottan ronda, és így még azt is csúnyává teszi, ami egyértelműen szép lehetne. Amire nem volt mit mondanom, csak néztem, ahogyan ez az épület ott áll idegenen és fényesen. De miként láthattam volna csúnyának, ha egyszer valami olyasmit jelképezett, vagy olyasmit jelentett, aminek se a szépséghez, se a csúnyasághoz nincsen köze.*

— *Ismert. Valami, ami ismerős.*

— *Valami, ami túl ismerős ahhoz, hogy megítélhetném a szépségét vagy a csúnyaságát.*

Mielőtt még bármit kommentálnék, muszáj még egy passzust idéznem:

— *Vegyük példának Budapestet. Csodálatos, ideális fekvés, hogy beleplántáljunk valami urbánusát. Meg is tették rendesen. Olyan megkapó monumentalitása van, ami azért egy kicsit átmegy a nevetségesbe. Mégis olyan monumentalitás ez, amelyet megenyhít a fekvés szépsége. Ha azonban ebből az egészből szeretnél kiszakítani magadnak valamilyen szépséges részletet, vagy mondjuk egyetlen meghitt szegletet keresnél, akkor ilyesmit ebben a városban nagyon nehezen találhatsz. Nos, azt hiszem, ez reális, megalapozott beszéd. Hogy a nevetségesen megkapó monumentalitás stimmel-e vagy sem, azon lehetne vitatkozni, azon azonban nem nagyon, hogy Budapest igen szép fekvésű város, szép részletei azonban nem nagyon akadnak. S világos a magyarázat is (ezúttal ez is a létező vagy nem létező Swartztól): Minderre persze nekem is lenne történelmi magyarázatom, a kommunizmussal magyaráznám, magyarázhatnám a háborús katasztrófákkal vagy az egész korábbi kákániai zűrzavarral. Mire Nádas: Ha erre az egész esztétikai katasztrófára éppen történelmi magyarázatot keresnék, akkor a monarchiánál, a háborúknál és a kommunizmusnál is messzibbre mennék.*

S ez a magyarázat az egész országra áll. Történelmi emlékeink jelentős része elpusztult, az ország számos helyén azt hinné az ember, hogy a XIX. századot megelőzően nem is éltek emberek, még ha egyes településeken ügyel-bajjal fel is tudjuk mutatni középkori létezésünk kézzelfogható, ám többnyire kétségbeejtően elrondított bizonyítékait. A törökök által megszállt területeken nem maradt egyetlen történelmi városmag sem. Ha tényleges szépséget fel tudunk mutatni, az többnyire természeti adomány, de a mai Magyarország természeti szépségeiben sem különösebben dúskál. Magyarország nem az az ország, amellyel kapcsolatban a külföldinek a szép jelző jutna az eszébe. S a magyarok többségének mégis szép, illetve ha belátják, mint Nádas a párbeszédben, én most itt, hogy nem az, akkor ez a belátás zavarja őket. Magyarország kell, hogy tessenek nekünk, csakhogy: tetszésünk Magyarország egzisztenciájában való érdekelttségünkön alapszik,⁴ ennélfogva nem esztétikai ítélet.⁵ Nos: Azt, hogy a magyaroknak (meg általában ezeknek a szerencsétlen sorsú kelet-közép-európai népeknek) van-e ízlésük, azt odahaza ezek szerint egyáltalában nem lehet eldönteni. Az, hogy országuk tetszik nekik, nem vonatkoztatható el egzisztenciájában való érdekelttségüktől. Ez persze — gondolom — minden nemzetre áll. Csakhogy azon nemzetek esetében, ahol az ország egzisztenciája évszázadok óta, azóta, hogy nemzet a modern értelemben egyáltalában létezik, semmiféle értelemben nem forog kockán, a benne való érdekelttség irreleváns. Az ország van, léte nem kérdéses. Nem így a közép-európai kis nemzetek esetében.⁶ A magyarok Magyarország, a szerbek Szerbia, a szlovákok Szlovákia, s sorolhatnám tovább, egzisztenciájában érdekeltek. Ha egyszer végre biztosak lehetnének abban, hogy létüket senki sem fenyegeti, akkor bizonyára az ízlésük is kialakulna.

Más: Nádas elmeséli egy hátborzongató nyugat-berlini történetét. A történet kétszeresen is hátborzongató. Egyrészt azért, mert megtörténhetett volna, hogy egy rémes rendőrvéreb szétmarcangolja Nádas fizimiskáját, másrészt azért —, s Nádas számára ez itt a fontos —, mert az író egészen abszurd módon reagált a történetekre. Beleelegyedéseim túl hosszúvá nyúlnának, ha itt rekapitulálnám az egész történetet, s a párbeszélők reflexióit. A dolog lényege az, hogy az őrkutya a rendőr vigyázatlansága folytán megtámadta Nádas, csak az utolsó pillanatban sikerült a rendőrnek a kutyát visszafognia. A rendőr, emberi módon, de egyben felelősségének tudatában is *dadogva bocsánatot kért. Én viszont azt találtam válaszolni erre, hogy nem történt semmi. És ettől a mondatától aztán...* Nem, ezt a mondatot egyáltalán nem tudhatta megérteni. *Ettől a mondatomtól rémült el igazán, valamilyen hátráló rettegés jelent meg a szemében, s valami olyasmit mondott, hogy övé a felelősség, valószínűleg nem figyelt eléggé, és kétségtelenül elveszítette a kutya feletti uralmat. Engem az a félelemmel telt felindult tekintet, és ez a teljesen korrekten fogalmazott mondat arra indított, hogy legyintsek, azt mondjam, hogy nem számít, és faképnél hagyjam az elképedt rendőrt, aki végül is rendesen meg akarta velem beszélni ezt a helyzetet.*

Nádas mindjárt a liberális jogállam felelős tisztviselőjének és a totalitárius állam alattvalójának, a mindig potenciális bűnözőnek tipikus magatartásáról kezd beszélni. A nyugati, aki nem élt itt, talán nevetségesnek tartja ezt. Én nem. Nagyon is el tudom képzelni, hogy ugyanígy viselkedtem volna. S milyen pokoli lassan fogjuk megtanulni, hogy igenis történt valami, még ha nem is történt semmi, hogy igenis számít, ha a hatalom embere felelőtlenül viselkedett. Hogy felelősségre vonható.

1. Rémes szó, tudom, de a „magatartás” szónál sokkal jobban fejezi ki azt, amit mondani szeretnék. Hiszen nem arról van szó, hogy az emberek általában hogyan viselkednek („általában” — gondolom — nem is lehet viselkedni), hanem arról, hogy miként reagálnak bizonyos helyzetekben. Igen, miként „viszonyulnak” más emberekhez, intézményekhez, váratlan helyzetekhez stb.

2. Nem kritikát írok. Ha egészen biztos lennék benne, hogy a Nádas—Swartz könyv nem szépirodalom, akkor talán megtenném, mert ugye recenziót vagy hasonlót szokásom írni, de irodalomkritikába nem ártom magam. Hangsúlyozni szeretném tehát: írásomnak nem szándéka megítélni a könyvet a maga egészében. Csak a fenti kérdéssel kapcsolatban lenne néhány reflexióm, így persze én fogalmaztam meg. A szabad asszociációk eredményeként ugyanakkor — mint már említettem — a párbeszédben nagyon sok mindenről, sok minden másról is szó esik. E sok mindent olvasván alkalmam volt megismerkedni két(?) emberrel, s így öröömre szolgált a könyvet olvashatni.

3. Ide kívánczik egy hosszú lábjegyzet: még az is lehet, hogy e jegyzetek megírásának tudatalatti motívuma az a kívánságom volt, hogy ezt a komolytalan lábjegyzetet megírhassem. Itt van egy könyv, társszerzője egy neves magyar író, a másik társszerző is megvádoltatik a könyvben azzal, hogy tulajdonképpen csak álújságíró, valójában maga is szépíró. A kérdés a te családregényeddel kapcsolatban merült fel. A regényed utolsó szaváról, arról a bizonyos nemről beszélgettünk egy kicsit. Valami olyasmit mondtam, hogy igen, ha egyszer a nagy író, James Joyce, a nyelv lehető legszebb szavával, az igennel zárja le a nagy regényét, akkor a nagy magyar író, Nádas Péter, a saját nagy regényét a nemmel zárja le. Fontos volt mondanom, mert valamiként azonosulni tudtam a nemeddel. Lengyel Péter mosolygott, te pedig nevetgélve átvetted ezt az ironikus hangütést, és úgy fordultál hozzá, ahogyan írói testvéréhez fordul az ember. Úgy hangzik neked, mintha ez a Richard szintén író lenne, hiszen ilyesmit csak olyan ember mondhat, aki maga is szépirodalmat ír. Így emlékszem erre a jelenetre. Meglehetősen elrémltem a feltételezéstől, és elég kurtán válaszoltam, mert nem csak játék volt, hanem világosan éreztem a kérdést. Csakhogy végezetül azt sem tudom, hogy létezik-e ez a Swartz. Amikor megvettem a könyvet, én egy Nádas könyvet vettem, azt hittem, az a címe: Richard Swartz. Párbeszéd. A szöveg olvasása arról győzött meg, hogy Richard Swartz él: az egész olyan — bocsásson meg nekem Nádas Péter (meg ha van Richard Swartz, akkor persze ő is) a szóért — „életszerűnek” tűnt. Ketten ülnek és fecsegnek. Felveszik magnóra. Időnként nem jut eszükbe egy-egy idegen szó: Predesztináció. Időnként általam is jólismert személyeket emlegetnek, mint az előbb is Lengyel Pétert, de még egy dán újságírónt is. Mindezt nem lehet kitalálni — gondolom én, aki ilyeneket bizonyosan nem tudna kitalálni. A bökkenő csak az, hogy Nádas Péter író, ami azt jelenti, hogy ő igenis ki tudja találni, hogy mit mond a másik. Szemben velem, aki csak azt tudja kitalálni, amit ő talál ki. Pontosabban: aki azt, amit kitalál, mindig a maga nevében akarja elmondani. Minden életszerűség ellenére igenis lehetséges, hogy Richard Swartzot valamennyi gondolatával együtt Nádas Péter találta ki, hogy monológ helyett dialógot írhasson. Már persze a címlap is ellentmond ennek. Ha nem tudtam volna eleve, hogy Nádas Péter nagy magyar író, Richard Swartz meg nincsen, ha mondjuk egyszerűen csak nem ismertem volna Nádas Péter nevét, akkor a címlapról minden további

nélkül megállapíthattam volna, hogy itt két szerző — Nádas Péter és Richard Swartz — közös párbeszéd című könyvéről van szó, netán e két férfiú párbeszédét tartalmazza a könyv. Ellentmond sanda feltételezésemnek a copy-right is. Nádas Péter, Richard Swartz, 1992. De az utóbbi időben ez sem bizonyított semmit. Az Arkánium Kiadó Nyugodjék békében? címen, Angyalosi Gergely fordításában kiadta Jeanne-Marie Joël Qu'il repose en paix című krimijét. Copy-right: Arkánium Kiadó, 1991. Csakhogy a regényben állandóan szó esik a benne szerepet is játszó szerzőnő Ne nyeld le szó nélkül! című első regényéről, ezt pedig, amint kinyomoztam, nem fordította senki, copy-right-ja meg nem Albatrosz Kiadó, 1989., hanem Zsámboki Mária, 1989. Marad a stílusvizsgálat. Nagyon nem értek hozzá, de a stílus iránti szomorú érzékeltenségem ellenére bátran állíthatom: a stílusát tekintve a Nádas és a Swartz szövegek megkülönböztethetetlenek. Ez — látszatra — amellet szól, hogy Swartz szövegét is Nádas írta, ami egyrészt vitathatatlan tény, hiszen a valóságos vagy kitalált Swartz nem tud magyarul (kelet-közép-európai tartózkodásának alapvető színtere nem Budapest, hanem Prága), másrészről semmiképp sem bizonyítja Nádas szerzőségét, inkább az ellenkezőjét: lásd az Emlékiratok könyvét a magyar próza szerintem legfantasztikusabb stílusbravúrraival. Minden tárgyi bizonyíték ellenére igenis lehetséges tehát, hogy Nádas kitalálta Swartzot, amikor is vitán felül áll, hogy szépirodalomról, nem pedig valami másról van szó. De az is lehetséges, hogy Nádas nem találta ki Swartzot, amikor is lehet éppenséggel másról is szó, de persze lehet szépirodalomról is. S ez a kétségtelenül hosszúra nyúló lábjegyzet éppen azt a kérdést célozza, hogy valahogy megkaparjuk irodalom és filozófia viszonyát korunkban. De mit lehet erről mondani? Írók direktbe filozofálnak, filozófusok irodalmi szövegeket állítanak elő, s alapján a szerző döntésének kérdése, hogy melyik szöveg micsoda. A könyvben szó esik valami ilyesmiről, de itt most engem tulajdonképpen nem az érdekel, amit a szerzőpáros ezzel összefüggésben megvitat, a zsurnalizmus és az irodalom különbsége, hanem az, ahogyan ezenközben Nádas az irodalomnak a filozófiához való viszonyára reflektál. A zsurnalizmust Nádas végeztül is úgy határozza meg, mint szociológiailag megalapozott irodalmat, a szépirodalmat pedig mint filozófiailag megalapozott irodalmat. Hadd idézzek egy hosszabb passzust:

— De valójában úgy gondold, hogy a zsurnalizmust és az irodalmat ilyen abszolút módon el lehet választani egymástól?

— Bizonyos ideig talán nem szükségszerű. De hosszú távon föltétlenül. Az írást nem tekintem művészetnek. (...) A költészetet igen, a prózát azonban nem. És mégis érintkezik a művészetekkel, mert részben hasonló művészi tartást kíván, részben filozófiai szemléletet.

Ennyi. A szépirodalmi próza tehát filozófiailag megalapozott — mondja Nádas. Nem tudom. Mit jelent ez a megalapozás? S mindig így volt ez? Platon mondjuk, meg a középkori misztikusok, Montaigne, Kierkegaard (a példákat az 1910-es Lukácstól veszem), meg Nietzsche, ezek szépíró filozófusok. De filozófusok. Az irodalom, az amit irodalmi szépprózának tekintünk, az azért a XX. századig nem föltétlenül, sőt ritkán filozófikus. Az újkori filozófia pedig (Descartes-tól egészen addig, míg Nietzsche elismertetik filozófusnak) gyanakodva néz mindenfajta irodalmi törekvésre, a rendszerességet, a tudományosságot kéri számon az ilyen esszéistaféléken. A XX. században történt tehát valami. Az irodalomnak az a része, amelyet szépprózának tekintünk, ami több mint zsurnalizmus, az közeledik a filozófiához (a szociológiai leírás nem kell többé,

nem kell többé mint művészet), a filozófia meg közeledik a szépprózához. Mert nem akar többé a létezők urává válni, hanem a létezés legkülönfélébb lehetőségeit mutatja fel. Végül is igaza van Kunderának: „Valamennyi nagy egzisztenciális témát, amit Heidegger a Lét és időben elemez, s amelyekről azt mondja, hogy a korábbi európai filozófia elhanyagolta őket, a regény négy évszázada (a regény európai reinkarnációjának négy százada) feltárta, felmutatta megvilágította.” Maradjunk ennél.

4. A „Szép vagy, gyönyörű vagy Magyarország”, mint idézet Bartók Concertójában mindig valami furcsa érzéssel töltött el. Gúny és ellágyulás keverékét véltem kihallani belőle és ezeket az érzelmeket éltem is át hallatán. Nem tudom, mondott-e Bartók valaha is valamit erről.

5. „Mindenkinek be kell látnia, hogy az az ítélet a szépségről, amelybe a legcsekélyebb érdek is keveredik, nagyon pártos, nem pedig tiszta ízlésítélet. Ahhoz, hogy az ízlés dolgában bírakká lehessünk, a legcsekélyebb mértékben sem szabad a dolog létezése iránt elfogultnak lennünk, hanem teljesen közömbösen kell szemlélnünk azt.” (Immanuel Kant)

6. (...) Kis nemzet az a nemzet, amelynek léte bármely pillanatban megkérdőjelezhető, eltűnhet és ezt tudja is. Egy franciának, orosznak, angolnak nem szokása saját nemzetének megmaradását firtatni. Himnuszai csak nagyságról és öröklétről ejtenek szót, miközben a lengyel himnusz úgy kezdődik: „Nincs még veszve Lengyelország...” (Milan Kundera)

VAJDA MIHÁLY